

KÖNYVISMERTETÉSEK

Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók. Tanulmányok*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2005.

A mai magyarországi Erdély-reprezentációk legfontosabb jellemzője az ambivalencia, az azonosság, a hasonlóság, illetve a különbözőség, a másság, az idegenség kettőssége. Magyarországon ma két eltérő, sőt egymásnak ellentmondó kép él Erdélyről. Az egyik Erdély: hozzánk hasonló, sőt velünk azonos, magyar, sőt „magyarabb”, esszenciálisabban magyar, mint a mai Magyarország bármely régiója. Erdély az ősi, autentikus magyar kultúrát „őrző” táj, kultuszhely. A másik Erdély: távoli, különböző, más, idegen vagy elmaradott, kevésbé modernizált, sőt egyenesen civilizálatlan, amely gondolat olykor eufemisztikus formában jelenik meg. Erdély ekkor az idealizált faluval, a paraszti társadalom idilljével szinonim: természetközeli életformát, közösségelvűbb társadalmat jelent. Ez a kép, illetve annak létrehozása azt a kulturális és hatalmi logikát követi, ami a Kelet idealizált, de ugyanakkor nyilvánvaló módon alárendelt képét máshol is megalkotja.

A kötetben olvasható tanulmányok szerzői olyan konkrét és tipikus helyszíneket és helyzeteket kerestek fel, amelyekben az Erdélyről és az erdélyiekről való beszéd – többnyire magyarországiak által vagy legalábbis Magyarország vonatkozásában – megteremtődik: a Magyarországról Erdélybe irányuló turizmus, valamint zárándoklatok és az Erdélyből Magyarországra érkező (*Ilyés Zoltán*: A gyimesi „ezeréves határ” olvasatait; *Sebestény Adrienné*: „Erdélybe utazni más”. A magyar turisztikai irodalom Erdély-képe; *Vörös Gabriella*: A szakrális, a nemzeti közösség és az egzotikum élménye. A magyarországiak részvételének motivációjáról a csíksomlyói pünkösdi búcsúban; *Gagyí József*: Örökségesítő Máréfalva. Az örökségturizmusra való berendezkedés első lépéseiről egy székelyföldi faluban), illetve a két hely között rendszeresen mozgó emberek életének helyszíneit (*Jon Fox*: Vándorló nemzet(i) – identitások. Erdélyi vendégmunkások Magyarországon; *Molnár Péter*: A táncház mítosza és valósága: amit a 21. század néprajzosa Széken talál; *Pulay Gergő*: A vendégmunka mint életforma. Széki építőmunkások Budapesten; *Bondár Anita*: Női

migráció és változó nemi szerepek. Széki asszonyok Budapesten; Kiss Tamás: Az etnikumközi viszonyok mintázatai, térrepresentációk erdélyi vállalkozók önéletrajzi elbeszéléseiben). A tanulmányokat összefoglaló előszó (*Feischmidt Margit: A magyar nacionalizmus autenticitás-diskurzusainak szimbolikus térfoglalása Erdélyben*) azt a megállapítást teszi, hogy vizsgált Erdély-representációk a nemzetalkotás azon stratégiáját követik, amely szerint fel kell mutatni egy helyet, ahol a megvalósítani, kiterjeszteni vágyott kulturális állapot még „érintetlen”, „eredeti” formában van jelen. Ezt az autenticitást – a nemzeti létezés bizonyítékát – konstruálják meg és kódolják bele Erdélybe, még pontosabban abba a mítoszba, amely e hely sokféle valósága helyett a róla való képzet- és képpalkotást a magyar nyelvű közéletben meghatározza.

Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.):

Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről.

Budapest: Rejtjel, 2005.

A kötet egyszerre kívánja összefüggéseiben feltárni a nemzeti kisebbségekkel, etnikai csoportokkal kapcsolatos kérdéseket, és a kisebbségkutatás eredményeit valamint a különböző tudományos iskolák eltérő álláspontjait megismertetni olvasóival. A könyv hat fejezetre tagolódik: *Nemzet és állam – nemzet és kisebbség; Interetnikus kapcsolatok – szociológiai és antropológiai megközelítések; Nemzeti és etnikai konfliktusok; Nemzeti jogok – kisebbségi jogok, nemzetközi szabályozás; Önrendelkezés és autonómia – autonómiamodellek; A kisebbségi kérdés Magyarországon; Magyarország és a határon túli magyarok.*

A szöveggyűjteményben magyarországi, határon túli és külföldi szerzők tanulmányai szerepelnek. Will Kymlicka, Christine Strahle, Michael Keating, Rogers Brubaker, Richard Jenkins, Thomas Hylland Eriksen, John McGarry, Brendan O’Leary, Benyamin Neuberger, Georg Brunner, Herbert Küpper, Daniele Conversi. Kis János, Losonczi Alpár, Szarka László, Csepeli György, Örkény Antal, Székelyi Mária, Gyurgyík László,

Salat Levente, Öllös László, Felföldi Enikő, Vizi Balázs, Gyertyánfy András, Eiler Ferenc, Majtényi Balázs, Dupcsik Csaba, Vékás János, Bárdi Nándor, Kántor Zoltán, Halász Iván. A gyűjteményt egy mintegy ezer tételes bibliográfia egészíti ki.

A szerkesztők a normatív megközelítések mellett empirikus kutatások eredményeit, esettanulmányokat is közreadnak a gyűjteményben. A kötetben szereplő normatív – elsősorban a politikai filozófiai és jogelméleti – írások a kisebbségi kérdés lehetséges megoldásaira keresik a választ, s a nacionalizmusra, nemzetépítésre és a nemzeti kisebbségekre vonatkozó kérdéseket az igazolhatóság szempontjából vizsgálják. Az analitikus – elsősorban a szociológiai, antropológiai, történeti – megközelítések leíró jellegűek. Képviselőik azt a fogalmi rendszert keresik, amelynek segítségével minél pontosabban ábrázolhatók valamely nemzeti kisebbség törekvései, illetve az annak keretében lejátszódó folyamatok, vagy a jogi szabályozás ismertetésére törekednek.

A szerkesztők álláspontja szerint a magyarországi-, a határontúli-, a nyugat-európai kisebbségekkel kapcsolatos kérdések nem feltétlenül alkotnak elkülönült kutatási területet, hiszen ezek módszertani megközelítései lényegileg azonosak. Ebből következik az is, hogy a nyugat-európai és a kelet-közép-európai kisebbségi törekvések között sem mutatkoznak jelentős különbségek. Ugyan a keretfeltételek különböznek, de a Nyugaton létrejött – személyi vagy területi – autonómiák is egy hosszú és konfliktussal terhes folyamat végeredményeként születtek meg.

A szelekció során a szerkesztők ügyeltek arra, hogy minden tanulmány elméleti és módszertani kérdésekre egyaránt reflektáljon, és az egy-egy nemzeti kisebbségre vonatkozó konkrét információk átadása csupán másodlagos szempont volt. A könyv részint az egyetemi oktatás és posztgraduális képzés számára készült, természetesen az előadásokon, szemináriumokon egy-egy kérdéskört a feltűntetett szakirodalom segítségével részletesebben lehet taglalni.

László Szarka (szerk.): *Hungary and the Hungarian minorities: trends in the past and in our time.*

Boulder, Co.: Atlantic Research and Publications, 2004.

Az angol nyelvű tanulmánykötetben szereplő 13 írás elméleti és empirikus tanulmányokat tartalmaz a magyarországi és a határon túli kisebbsé-

ségekről. Az első részben szereplő tanulmányok (*Ferenc Glatz*: New Paths and Goals for Minority Policies; *László Szarka*: Artificial Communities and an Unprotected Protective Power: The Trianon Peace Treaty and the Minorities; *Károly Kocsis*: Changing Ethnic Patterns in the Carpatho-Pannonian Region (1989–2002); *Pál Tamás*: Historical Patterns of Public Thinking about the Hungarian Diaspora) a történelmi kontextust mutatják be. A következő rész a szomszédos államok magyarságának Magyarországra vonatkozó változó percepciójával foglalkozik (*Kinga Gál*: Minority Governance in Central and Eastern Europe (With Special View on the Autonomy Drafts of the Hungarian Minorities); *Károly Mirnics*: Hungarians in the Voivodina: Communication with Hungary and Public Opinion about the Mother Country; *Kálmán Soós*: The Changing Image of Hungary among the Hungarians of Sub-Carpathia, 1944–1991). A harmadik részben a szerzők (*Herbert Küpper*: Minorities, Communications and Integration into the Western World; *A. Zoltán Bíró*: Summits and Everyday Life; *Pál Péter Tóth*: Why Just Hungary? *Endre Sik*: Xenophobia in Hungary in 1998) a bevándorlás kérdéskörével foglalkoznak. A záró, negyedik részben Tóth Judit és Szarka László tanulmányai (*Judit Tóth*: Aspects of Analyzing the Minority Problem; *László Szarka*: The Concept of the Nation in the Late Twentieth Century: Aspects of an Analysis) a kisebbségi kérdés elméleti problémáit elemzik. A kötetet bibliográfia, név- és tárgymutató egészítik ki, ugyanakkor a külföldi olvasó számára hasznosnak mutatkozik a magyar kisebbségi kérdés szempontjából fontos személyiségek rövid bemutatása.

A kötet elsősorban a magyar kisebbségi kérdéssel foglalkozó külföldiek számára készült. A tanulmányok az igen sokrétű kérdés egy-egy aspektusát boncolgatják, elméleti és történelmi kontextusba mutatják be, összefüggéseiben elemzik a magyar kisebbségi problematikát.

Dicséretes az MTA Etnikai- és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kezdeményezése, hogy angol nyelven közzétegye a magyar kutatók munkásságát, hozzájárulva a bonyolult kérdés alaposabb megismeréséhez. A kötet hiánypótló, és minden bizonnyal a tanulmányok jelentés része referencia lesz a magyar kisebbségekkel foglalkozók számára. Jelen kötetet a közeljövőben egy hasonló követi majd, Tóth Ágnes szerkesztésében.

Colțescu, Gabriela (szerk.): *Vocabular pentru societăți plurale. A plurális társadalmak szótára*. Iași: Polirom, 2005.

A fogalmak nem pusztán szavak. A fogalmak jól állnak a jelentésért és a hivatkozott tárgyért. Éppen a jelentés és a referens teszik hasznossá a fogalmakat a jelenségek leírása, magyarázata és megértése számára.

A plurális társadalmak szótárának kutatómunkája a *Fundația Treia Europa (Harmadik Európa Alapítvány)* programjának keretében kezdődött 1997-ben. A *Treia Europa* programjában a politikai szociológiai csoport tevékenysége empirikus kutatásokra irányult. A kötet elkészítésében három kutatócsoport vett részt, ennek tagjai három szomszédos országból: Romániából, Jugoszláviából és Magyarországról érkeztek.

A kötet kétnyelvű: román és magyar, tudásunk szerint a maga nemében az első Romániában és Magyarországon is.

A plurális társadalmak szótára a sajátos kortárs diskurzushoz való akkomodáció munkájának eredménye, különös tekintettel a markáns kulturális pluralizmussal jellemezhető társadalmakra, amelyek a még nyugvópontra nem jutott múlt és a gondterhes jövő problematikájával szembesülnek.

A szótár nem csak az akadémiai közönséget célozza meg, hanem elsősorban egyetemi és főiskolai hallgatónak szól, a média szakembereinek, a politika résztvevőinek, valamint mindazoknak, akik szükségét érzik egy útikalauznak az új nyelvi univerzumban. Ez volt a 101 fogalom kiválasztásának kritériuma. Ez magyarázza azt is, hogy egyes szócikkek mélyebben kifejtettek, mások nem. Ez a „diszkrimináció” összefügg egy adott fogalomnak a fogalmak együttesében betöltött helyzetével és a neki tulajdonított fontossággal.

Bizonyos fogalmak központi szerepet kapnak, amelyek körül más fogalmak egész sora gravitál. Ugyanakkor léteznek a kifejezéseknek egy fontos kategóriája, amely még nem emelkedett fogalmi szintre, de meghatározza a vizsgált tárggyal összefüggő politikai magatartást. Lehetőségeink és az általunk vizsgált irodalom határain belül azokat a fogalmakat

részesítettük előnybe a bemutatás során, amelyeket középpontba állítottak az új paradigmák, melyek meghatározzák a vertikális pluralizmus és a multikulturalizmus kibontását, mint ahogyan a politikai stratégiák által „közjavakká” tett és ez által módosult fogalmakat is. A tér és a figyelem megoszlásának egy további megfigyelhető kritériuma a lehetséges „hamis barátokhoz” kapcsolódik. Mint közismert, a társadalomtudományok szótárának számos fogalma a hétköznapi beszéd szókincséből kerül ki. Gyakran előfordul azonban, hogy ugyanazon szónak a két nyelvben különböző jelentése van, és ennek az ellenkezője is megeshet: különböző szavak szerepelnek ugyanazon jelentéssel. Némelykor az említett probléma nem egyszerűen a tudományos zsargon és a hétköznapi nyelv viszonyában keletkezik, hanem magán a tudományos zsargonon belül, mivel a különböző szerzők, az eltérő elméleti iskolák ugyanazt a kifejezést eltérő jelentéssel ruházzák fel.

Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2004/2005*.
Temesvár: Szórvány Alapítvány-Marineasa Kiadó, 2005.

Finanszírozási nehézségek miatt összevont kötetben jelent meg a Romániai Magyar Évkönyv 2004–2005-ös kiadása. A pénzügyi források szűkreszabottsága azonban nem érintette a kötet tartalmát: fiatal szerzők aktuális és izgalmas tanulmányai jelzik, hogy a néhány éve indult szellemi vállalkozás sikeresnek bizonyult.

A kötet grafikailag nem különbözik a korábbi kiadásoktól, két eltérésre mégis érdemes felhívni a figyelmet: az első évkönyvek bemutató jellelű anyagai helyett ebben az elemzésnek vannak túlsúlyban, ami az egyes írások hosszúságában is megmutatkozik. A második fontos jellemzőre a szerkesztő az előszóban figyelmeztet: 13 fiatal szerző van jelen a kötetben, ami jelzi, új nemzedék van kialakulóban, olyan fiatalok kopogtatnak a tudományosság ajtaján, akikre a továbbiakban szinte bizonyosan oda kell figyelni.

A kötet első fejezete, *A demokrácia útján* alcímmel, az elmúlt két esztendő legfontosabb politikai folyamataiba nyújt betekintést. Szócs Levente Románia európai integrációs folyamatáról ír dolgozatában, Márton János az RMDSZ Operatív Tanácsának 12 éves működését elemzi tanulmányában, Ferencz Csaba a Székely Nemzeti Tanács megalakulá-

sát foglalja össze, Székely István Gergő a romániai magyarok választói magatartásáról készít átfogó elemzést, Bakk Miklós – Szász A. Zoltán – Székely István Gergő a 2004-es romániai parlamenti választásokat vizsgálja, ugyanakkor Márton János és Orbán Balázs a 2005-ös kisebbségi törvénytervezetről nyújt kitűnő elemzést. A kettős állampolgárság kérdése (Kántor Zoltán és Majtényi Balázs tanulmánya) nem kizárólagosan az erdélyi magyarságot érintő kérdés, miként a román közigazgatás reformja sem tekinthető annak (Veress Emőd dolgozata), de mindkettő komoly kihatással van a magyar közösség helyzetének alakulására, ezért a két téma jelenléte a kötetben indokolt.

A második fejezetből külön figyelmet érdemel Nagy Ágnesnek a román árfolyam-politikáról írt tanulmánya és Benedek József áttekintése a romániai régiókatásról. Itt két olyan tanulmány is olvasható, amelyek vagy a témakezelés (Barna Gergely elemzése az erdélyi magyar ifjúsági szervezetekről) vagy a téma rendkívülisége (Szabó László dolgozata az állam és az egyház viszonyáról a rendszerváltó Romániában) okán kerülhetnek az érdeklődés előterébe.

A harmadik fejezet súlypontja a felsőoktatás, négy írás, illetve összeállítás is foglalkozik a romániai magyar egyetemek helyzetével. Az írásokat jegyzi Salat Levente (Dokumentumok a Babes-Bolyai Tudományegyetem magyar tagozatának történetéből), Péntek János – Máthé Dénes (Egyetemi oktatásunk jövőjéről), Sárosi-Mardirosz Krisztina (Európai egyetemek a többnyelvűség jegyében), Bodó Barna (Fordulóponton a felsőoktatás – körkérdés), miközben az összeállítás összesítő jellegű (A romániai magyar oktatást diszkrimináló állapotok és intézkedések). A közoktatással foglalkozó három dolgozat (szerzők Mandel Kinga-Papp Z. Attila, Puskai Melinda, Kálmán Ungvári Zsófia) az ágazati reform jegyében születtek. A művelődést két dolgozat illetve téma képviseli: a kórusmozgalom (Boldizsár Zeyk Imre) és a műemlékvédelem (Dukrét Géza).

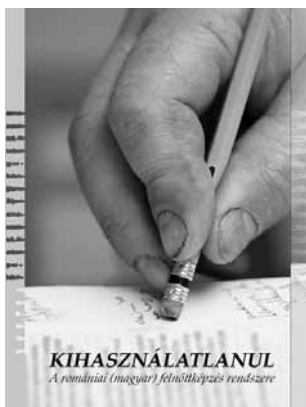
A negyedik fejezet esettanulmányokat tartalmaz: Puskel Péter az aradi Szabadság-szobor újraillesztésének történetét foglalja össze, Juhász Mónika Anetta az ipari parkok jelenlegi helyzetéről és lehetőségeiről ír, Zakota Zoltán a romániai privatizációt elemzi, Csinta Samu az erdélyi sportéletről ad összefoglalót, Váry O. Péter a városnapokkal, sokadalomokkal kapcsolatosan készít művelődéstörténeti értékeket is felmutató tájékoztatót.

A kötetet a megszokott eseménykrónikák (kisebbségpolitikai események, közéleti krónika) mellett az elmúlt két esztendő kisebbségpolitikai

szempontból legfontosabb folyamatainak – Románia uniós csatlakozása, a kettős állampolgárság és a székelyföldi autonómiáért kezdeményezett népszavazások – kronológiái zárják. Összefoglalót kapunk a kisebbségi szempontból fontos jogszabályokról is. Ugyanitt olvasható a Velencei Bizottság jelentése a román helyhatósági választási törvényről.

Papp Z. Attila (szerk.): *Kihasználatlanul. A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere.*

Csíkszereda: Soros Oktatási Központ, 2005.

2004 második felében a szerkesztő vezetésével és az Apáczai Közalapítvány támogatásával kutatás zajlott a román felnőttképzési rendszerről, amely idén tavasszal kötet formájában is megjelent. A kutatás, illetve a kötet kísérlet volt arra, hogy végigkövesse a romániai felnőttképzési/oktatási rendszer kibontakozását a 90-es évek elejétől 2004-ig. Szerkezetileg a kötet az alábbi témákat érinti: fogalmi ismertető – a felnőttképzés/oktatás illetve néhány kapcsolódó tematika bemutatása –; élethossziglani tanulás az Európai Unióban; a romániai felnőttképzés rendszere – ezen belül a rendszerváltás

utáni jogi keret ismertetése, rendszerszintű és regionális/megyei statisztikai adatok ismertetése, a felnőttképzés finanszírozása, a szolgáltató intézmények bemutatása az interjúk vizsgálat alapján; összegzésként pedig a felnőttképzés és iskolarendszerű szakképzés viszonya.

Két fontos bevezető tanulmány után (Papp Z. Attila: *Felnőttképzés és oktatás: kísérlet a fogalmak leírására és néhány kapcsolódó tematika bemutatására*, illetve Németh Szilvia: *Élethossziglani tanulás az Európai Unió dokumentumainak tükrében*) a kötet rátér a felnőttképzési rendszer jogszabályainak ismertetésére.

A romániai felnőttképzési rendszer gyakorlatilag a kilencvenes években alakult ki, a rendszerre vonatkozó lényeges jogi rendelkezések között pedig egészen újakat, 2004-ben megjelenteket is találunk. A felnőttképzésre/oktatásra vonatkozó jogszabályok szempontjából az 1990–2004

közötti időszakot (a fejezet szerzője Márton János szerint) három korszakra oszthatjuk: 1. 1990–1994 – a felnőtt-szakképzés mint a munkanélküliek szakképzési formája; 2. 1995–2001 – a felnőttoktatás/képzés és élethossziglani tanulás paradigmájának megjelenése; 3. 2001–2004 – a korábbi időszakokban elfogadott keretjogszabályok tartalommal való feltöltésének és alkalmazásának kísérlete.

A részletes jogi ismertetés után az egész rendszerre vonatkozó adatokat olvashatunk, maja a szerző (szintén Márton János) a következő összegző megállapításokat teszi: 1 a szolgáltatók típusa szerinti megoszlásból (a szolgáltatók több mint fele kft. volt), valamint az egyes megyékben szervezett képzési programok számából kitűnik, hogy a felnőttképzés elsősorban már nem a munkanélküliség felszámolásának eszközeként, hanem sokkal inkább üzletként jelenik meg. Azokban a fejlett megyékben, ahol fizetőképesebb réteg él, magasabb számban szerveznek képzési programokat, és a szolgáltatók közül is magasabb számban vannak jelen cégek, mint a kevésbé fejlett megyékben; 2. az egyes erdélyi régiók között jelentős különbségeket figyelhetünk meg. A három székelyföldi megye például – Hargita, Kovászna és Maros – majdnem minden tekintetben – képzési programok száma, azok bejegyzésének időpontja, szolgáltatók száma stb. – elmarad a bányási, dél-erdélyi illetve a közép-erdélyi megyéktől, és meglepő volt az is, hogy a partiumi megyék is számottevően elmaradnak a felsorolt régióktól, időnként még a székelyföldi megyéktől is.

A felnőttképzés rendszerének leírása továbbá egy szociológiai vizsgálattal folytatódik, amelyben az empirikus, kvalitatív, a felnőttképzésben/oktatásban érdekelt intézmények vezetőivel készült interjúkra épülő kutatás eredményeit ismertetik. A kutatás során 31 interjút készült magyar és román nyelven egyaránt, hét erdélyi megyében: Hargita, Kovászna, Maros, Kolozs, Szatmár, Arad és Brassó.

Az interjúk elemzése tíz nagyobb kérdéskör szerint történt, ezt három nagyobb tömbbe csoportosíthatjuk: a cégvezetők személyes életútja, a szolgáltató intézmény megalakulásának körülményei és a szolgáltató működésének körülményei.

A cégvezetők iskolai végzettsége széles spektrumot mutat, megtalálhatók közöttük a pedagógustól a közgazdászon és orvoson keresztül a jogász és a mérnök is. A sokszínűség ellenére körvonalazódott két nagyobb csoport: az egyik 89 előtt is munkaviszonyban levők, akik korábbi munkahelyüket otthagya tértek át a felnőttképzésre, a másikat azok teszik ki, akik csak a 90-es években kerültek a munkaerőpiacra. Az első csoport-

ban található több mérnök és pedagógus is, akik megőrizték, és általában sikeresen felhasználták korábbi kapcsolataikat. A másik csoportban többnyire humán vagy társadalomtudományi diplomával rendelkező fiatalok találhatóak, akik kevés vagy semmilyen oktatási tapasztalattal nem rendelkeznek, ám nyitottak az új módszerek, megközelítések iránt.

A *cégalapítás történetét* illetően négy típust leírását olvashatjuk: az elsőbe azok tartoznak, akik üzleti meggondolásból jöttek létre; a másodikba azok, akik valamiféle „sugallat”, külső tanácsadás eredményeként alakultak; a harmadikba azok tartoznak, akik úgymond kötelességből foglalkoznak felnőttképzéssel (ezek többnyire közintézmények); és a negyedikbe sorolhatjuk azokat, akik esetében az alapítás története az interjúalany számára nem ismert vagy esetleg jelentéktelen.

A következő kérdésblokk a *szolgáltatók erősségeire és gyengeségeire* vonatkozott, amelyek között a leggyakoribb állítások az infrastruktúra meglétére vagy hiányára vonatkozott.

Ami a *cégvezetők stratégiáját* illeti, majd mindegyik interjúalanyunk volt egyfajta jövőképzése, azonban írott stratégiával csak három cég rendelkezett.

A *szolgáltató intézmények kapcsolathálója* tekintetében négy típusú kapcsolat meglétét azonosította be a szerző: helyi kapcsolatok (többnyire a megyei munkaerő-foglalkoztatási ügynökség irányába), regionális kapcsolatok (a szomszédos megyék megcélzása), országos kapcsolatok és nemzetközi kapcsolatok. Az előbbi két típus elsősorban a képzések területén játszik szerepet, az utóbbi kettő pedig a projektekben való részvétel és a stratégiai elhelyezkedés szempontjából.

Az *EU-s csatlakozást* illetően elmondhatjuk, hogy a cégvezetők többsége optimistán tekint a közelgő integrációra, azonban ezt illetően tájékozatlan és felkészületlen.

A *képzések keretére és tartalmára* vonatkozó részben az alábbi témák kerültek terítékre: az akkreditáció körülményei, a képzések időtartama, helyszíne, az elindításuk megalapozása, a tandíj mértéke, a képzések néhány tartalmi/módszertani és formális vonatkozása, résztvevők.

Az utolsó kérdéstömb a *kisebbségi, nyelvi vetületek* vizsgálata volt. E tekintetben az egyes régiók között markáns különbségek tapasztalhatóak, ugyanakkor a magyar és román interjúalanyok is különbözőképpen reagáltak a kérdésfelvetésre. A magyar cégvezetők esetében a választóvonal a régió volt: a székelyföldi vezetők másképp reagáltak a kérdésre, mint a partiumi cégek vezetői. A román cégvezetők esetében a határvonalat az

jelentette, hogy szembesültek-e egyáltalán a képzések során a „kisebbségi kérdéssel” vagy sem? Számukra vagy nem jelentett kihívást az, hogy a résztvevők között magyarok is előfordulhatnak, vagy teljesen toleráns magatartást mutattak.

A képző intézmények tipologizálására tett kísérlet során három cégtípust sikerült beazonosítani: az ún. „helyi nagyokat”; az informális, családi vállalkozásokat; valamint a közintézmények, iskolarendszer „nyúlványaként” megjelenő intézményeket.

A kötet záró tanulmánya (Papp Z. Attila: *A felnőttképzés és az iskolarendszerű szakképzés viszonya (kisebbségi közegben) modellszerűen* áttekinti a felnőttképzési és az iskolarendszerű oktatási szféra közötti legfontosabb különbségeket, amelyek során helyenként kitér a kisebbségi vonatkozásokra.

Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918–1945.

Udvari István (szerk., előszó). Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Veszprémi Egyetem Tanárképző Kara: Nyíregyháza, 2005. 552. (Dimensiones culturales et urbaniales Regni Hungariae. 7.);

II. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939–1945.

Udvari István (szerk., előszó). Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke: 2005. 445. (Dimensiones culturales et urbaniales Regni Hungariae. 9.)

A szerző, Botlik József negyedszázada foglalkozik fogadott szülőföldje, Kárpátalja történetével, mely témából több jelentős visszhangot kiváltó könyve jelent meg. Ezúttal kétkötetes monográfiában tárja fel a vidék történetének viszonylag rövid, de annál ellentmondásosabb időszakát, az 1918 és 1945 közötti csaknem három évtizedet. A mű felöleli az egymás mellett élő magyarok, ruszinok, németek, szlovákok, románok, csehek, ukránok demográfiáját, Kárpátalja politika-, gazdaság-, társadalom-, oktatási- és művelődési-, valamint egyháztörténetét. Eközben a fő hangsúlyt a közigazgatás és a nemzetiségi politika összefüggéseire helyezi, amelynek ezer szálon kötődő, gyakran elválaszthatatlan kapcsolata

alig kapott kellő figyelmet az elmúlt évtizedek magyar történetírásában. Ez elsősorban amiatt sajnálatos, mert e területen lehet igazán lemérni egy többnemzetiségű állam demokráciájának valódi lényegét, a népfelség elvének érvényesülését. Magyarország a 20. század első felében mindkettőre követendő példát adott (Ruszka-Krajna, Kárpátaljai Kormányzói Biztosság), amelyet a kommunista diktatúra évtizedeiben az ideológiai elvárásoknak megfelelően, egyoldalúan mutattak be, illetve meghamisították, vagy elfelejtetni igyekeztek a tényeket.

A szerző közigazgatás alatt mindenekelőtt azoknak a szervezeteknek az összességét érti, amelyek ellátják az állam végrehajtó, rendelkező és szervező feladatait. Ez elsősorban az államigazgatás különböző szintjein valósul meg, amely a központi, a területi és a helyi szervek rangsor szerint felépült rendszere. Ez – értelemszerűen – elsősorban a többségi nemzet érdekeit képviseli. Ezért egy-egy állam nemzetiségek által lakott tájain – esetünkben Kárpátalján – a közigazgatás elsősorban mindenkor az államalkotó népet szolgálja, és csak másodsorban az amúgy is hátrányos helyzetben élő nemzeti kisebbségeket. E körülmények között – mutat rá a szerző – a köz- és szakigazgatás (rendészeti, pénzügyi, gazdasági, igazságügyi, oktatási stb.) elválaszthatatlan az adott az ország nemzetiségpolitikájától, hiszen az előbbieket keretében valósul meg. A közigazgatás másik fő területe az önkormányzati szervezetrendszer, amely azokat a területi és helyi szervezeteket fogja össze, amelyek egymással nincsenek alá-fölérendeltségi viszonyban. A kisebbségi lét kedvezőtlen hatásait ezek keretei jelentősen, sőt a lehető legkisebbre csökkenthetik, és valódi képviselési egyenjogúságot nyújthatnak a nemzetiségeknek, de csak akkor, ha meg van hozzá az államalkotó nemzet akarata. A közigazgatáshoz tartoznak azon köztisztviselők is, amelyek a hagyományos közigazgatási szervektől eltérő, sajátos szervezeti rendben működtek. Így a monográfiában részletesen bemutatott, az 1918–1919 fordulóján fennállt Ruszka-Krajna Kormányzósága, vagy a két évtizedes idegen uralom után az 1938/1939 fordulóján és 1944. között a Magyarországgal újraegyesült területen létezett kétnyelvű Kárpátaljai Kormányzói Biztosság.

A monográfiából kitűnik, hogy az előbbi két időszakban Magyarország sokkal megértőbb, nagyvonalúbb nemzetiségpolitikát valósított meg Kárpátalján az ott élő ruszin/rutén és más kisebbségek irányában, mint a területet 1919 és 1938 között két évtizedig birtokló, demokratikus min-taállamnak híresztelt Csehszlovákia. Különösen a magyar kormányzat által bevezetett kétnyelvű, ruszin–magyar közigazgatást a kérdéssel fog-

lalkozó, érintett cseh, szlovák, szovjet és ukrán történetírás a tényeket az ideológiai elvárásokhoz igazodva egyoldalúan, sőt gyakran meghamisítva, a napi politikát kiszolgálva ábrázolta, illetve ma is ábrázolja. Miközben az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-germaini békeszerződéssel a területet bekebelező Csehszlovákia nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettséget arra, hogy Kárpátaljának, illetve az ott többségben ruszin népnek autonómiát biztosít. A prágai kormányzat a többszöri ígéretés ellenére az önkormányzat megadását két évtizedig halogatta. Amikor az ország fennállásának utolsó hónapjaiban, 1938. őszén bevezette, már késő volt, Csehszlovákia felbomlott.

A három lap híján ezer oldalas monográfia igen nagy számú hazai és kárpátaljai levéltári forrást, illetve szakirodalmat használt fel. Ezt jelzi, hogy a lábjegyzetek száma összesen 1728, a forrás- és a szakirodalom jegyzék 26 nyomtatott oldal. A köteteket 9 térkép és 61 korabeli dokumentum illusztrálja, és mindkét műben személy-, település- és intézmény-, illetve válogatott tárgymutató található.

Majtényi Balázs – Vizi Balázs (szerk.): *Európa kisebbsége. A roma kisebbség a nemzetközi dokumentumokban.*
Budapest, Gondolat, 2005.

A kötetben a szerkesztők a roma kisebbséggel foglalkozó fontosabb nemzetközi dokumentumokat gyűjtötték egybe és adják közre. Ezzel első alkalommal férhetnek hozzá az érdeklődők a cigánysággal kapcsolatos nemzetközi állásfoglalások, javaslatok magyar nyelvű válogatásához. Általában a nemzeti vagy etnikai kisebbségek jogait érintő dokumentumok ritkán foglalkoznak külön egy-egy kisebbségi csoporttal. Az elmúlt évtizedben azonban a cigányság sajátos helyzete és gondjai mégis egyre inkább megjelentek az európai kisebbségvédelmi kezdeményezésekben. Az Európa Tanácson kívül, az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa is több ajánlásban foglalkozott a roma kisebbség helyzetével, ráadásul az Európai Unió, a közép- és kelet-európai országok csatlakozási folyamatában is komoly figyelmet szentelt a romáknak és az őket érintő állami politikák érvényesülésének.

Valóban, sokszor „Európa kisebbségének” nevezik a romákat, mivel a kontinens több államában is nagyszámú közösségeik élnek, és egyedi

kultúrájuk védelme, de különösen az általánosnak mondható társadalmi kítaszítottáguk elleni fellépés igénye nélkülözhetetlenné tette a nemzetközi szervezetek markánsabb szerepvállalását. Emiatt lehet örömmel üdvözölni, hogy a romákkal foglalkozó okmányok egy kötetben jelennek meg, kiegészítve ezzel a 2003-ban – szintén Majtényi Balázs és Vizi Balázs szerkesztésében és a Gondolat Kiadó gondozásában – megjelent, *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai* c., a kisebbségi jogokkal általában foglalkozó dokumentumgyűjteményt.

A. Gergely András és Kemény Márton (szerk.): *MOTOGORIA. Tanulmányok Sárkány Mihály 60. születésnapjára.*

Budapest: MTA PTI – ELTE Társadalomtudományi Kar Kulturális Antropológia Szakcsoportja – Könyv Kiadó, 2004–2005.

A tanulmánykötet az üdvözlő típusú tanulmány-válogatásoknak megfelelően egy sor tematikus tanulmányból áll, a szerzők névsorrendjében közölve. Nem tartalmaz tárgykörönkénti felosztást, sem általánosító, vagy konzekvenciákat rendbe szedő elő- és utószót, csupán magukat az írásokat, melyek első tekintetre nem közvetlenül tartoznak a régió- és kisebbségkutatási horizonthoz. Az írások java része azonban mégis régió- és távoli tájak (Mongólia, Dél-Korea, Skócia, Dél-Amerika, Kelet-Afrika) etnikai, politikai, regionális, kisebbségi, interkulturális problematikáit közelíti meg. A választott módszer, tudásterület a kulturális antropológia, amely megannyi társadalomtudományi terület közötti (interdiszciplináris) pozíciójából segíti mélyebben megismerni a kiemelt területeket (akár Kárpátalját, Csángóföldet vagy épp a határmentiségeket). Ezek hol az identitás, az életmódok, a gazdasági stratégiák, hol a szimbolikus politikák, kultúra-értelmezések, művészeti vagy oktatási policy-k, hol pedig saját régió- és társadalmainak vallási, közpolitikai, etnikai és szubkulturális területei. A kötet ajánlható tehát minden olvasónak, aki kultúrák közti érintkezések, határok fölötti kommunikációk, megélhetési technikák, vallási vagy csoportközi kölcsönhatások, magyar és határainkon túli, empirikus és teoretikus feltárásmódok iránt érdeklődik.

Cseresnyési László: *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája.*

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004.

A Budapesten született, Bölcsészkaron végzett, majd az Egyesült Államokban és Japánban továbbtanuló szerző ma már másfél évtizede a Shikoku Gakuin Daigaku professzora. Kutatási területe a szociolingvisztika, a pragmatika és a kognitív szemantika. Jelen kötete a nyelv és a társadalom kutatásának számos részterületén érvényes kutatási kérdésköröket fog át (több mint 2800 szakirodalmi hivatkozással!), s mintegy „mellékletként” közli háromszáz magyar szociolingvisztikai szakkifejezés angol, német, francia, orosz, japán és kínai megfelelőit is. A nagy „kultúrnyelvek” mellett az ázsiai nyelvek sokszínű és izgalmas világát pragmatikus és poétikus kontextusban kezelő ismeretanyag olyan „stratégiákat” ismertet, amelyek a mindennapi társalgás és viselkedés mintáira, de ezen túl az egyes államok nyelvpolitikai trendjeire is érzékenyen rávilágítanak. A szociállingvisztikai áttekintés tehát kiegészül olyan kontextusokkal, amelyek (az első borító belső oldalán a Kárpát-medence etnikai térképével, a hátsó borító verzóján Európa nyelveivel szemléltetve) olyan kutatási- és szemlélet-irányt jelölnek, amely a nyelvi viselkedés, a csoportok beszédhelyzet szerinti változásai, a nyelvi értékítéletek, a nyelvi erőviszonyok, nyelvi jogok, nyelvpolitikai dimenziók társadalmi és kulturális vonalait mentén a nyelv antropológiáját formálja meg. Ezzel nem megnyugtató, „tájékoztató” vagy „eligazítani” akarja az olvasót, hanem megzavarni. Megzavarni annyiban, hogy ne fogadjon el „helyes álláspontot” vagy „jámbor egyértelműségeket” a nyelvi jelentéstartalmak terén, hanem tények és ítéletek, geolingvisztikai és nyelvi ökológiai, jelnyelvi és szociolingvisztikai paradigmák mentén keresse meg és fedezze föl azokat a filozófiai alapelveket, integráló és disszimilatív formákat, „purista babonáságokat” és nemzeti nyelvi normákat, amelyek a nyelvváltozatok típusaiként a sztenderdizáció részeivé, gondolkodásmódjaink és kommunikatív szféráink szerves részeivé válhatnak, s lehetnek normák, akadémiai és törvények, avagy titkos, képzelt és univerzális nyelvjátszmák elemei is. Sorra veszi a szlenget, zsargont és argót, nyelvi tudatosságot és spontaneitást, nyelvjárást és nemzeti nyelvet, anyanyelvet és kétnyelvűséget, emberi és nyelvi jogokat meg integráló hatásokat, a nyelvek életét és halálát, feltámadását és túlélő természetét, a mesterséges nyelveket és

a manipulációkat, a beszéd-írás-írástudatlanság dimenzióit, a kommunikatív kompetencia és a nyelvi paradigma sajátosságait, föltéve és megválaszolva azt a kérdést: mennyire absztrakt a nyelvtudomány, lehetne-e akár természettudomány is, elvei és eszközmódelljei miképpen függenek szociokulturális integrációtól, autonóm kommunikáló személyiségek jelformáló gyakorlatától, s a nyelvközösség (langue és parole saussure-i distinkció alapján nem vizsgálható) természetétől, vagy másként szólva (az etnológia és a szociológia találkozási pontján formálódó) antropolingvisztika és etnolingvisztika sajátlagosságától. Kódok, készségek és stratégiák természetéről, meg a beszédesemények színtereiről úgy szól, hogy az írástudás, a nyelvi deficit vagy a kollektív ismeretanyag szocializációs „mértékegységei” megvilágítják a csoportidegenség, a nyelvi igazodás, továbbá a kódváltás és a hátrányos helyzet társas készleteit is – anélkül azonban, hogy elvesznénk a terminológiai őserdőben. A könyv „tankönyvnek” készült, vagyis inkább eligazításra alkalmas, semmint befűlésre szánt lenne, így mindazok, akik térségünk kultúráit, nemzeti képLETEIT, kultúrákőzi kölcsönhatásait, nyelvi és kommunikációs játszmáit tanulmányozzák, igencsak előszeretettel használhatják. Azoknak pedig, akik valamiféle tudomány-anarchiát vélnek sejteni a kötet szerzteágzó nyelvi anyagai mögött, éppen a szerző példái szolgálhatnak bizonyosságul, mi mindenre alkalmas a nyelv vizsgálata, mi mindenről vall a nyelvhasználat és a kommunikáció verbális hullámhossza, s mi egyéb rejtelmek fejthetők meg a nyelvi tudatosság mögöttes vagy spontán dimenzióiból.

Világosság, XLVI. évfolyam, 2005/7–8. szám
 Kulturális antropológia – irányzatok, iskolák, viták
 (Tematikus szám)

A *kulturális antropológia* szótári rövidséggel leírható kultúraelméleti, összehasonlító kultúratudományi, „általános” néprajztudományi vagy egyetemes „embertudományi” ismeretanyag összegződéseként. Maguk a tudományterület elméleti szakírói egymás definícióit kizáró vagy bekebelező, vitató vagy társító leírást adtak arról, mi a csudával is foglalkoznak ezek a szaktársak, akik viszont nemegyszer vehemensen vitatták, hogy ők épp azzal vagy épp úgy foglalkoznának, ilyen vagy amolyan iskolához tartoznának vagy valamely főirányt követnének. Minden diszciplína

formálódás-történetében természetes ez a folyamat (érdemes a történet-tudomány, az irodalom, a pszichológia vagy a szociológia fejlődés-históriájára gondolni!), s minél hosszabb az előtörténet, annál árnyaltabbak a definíciók is. A kulturális antropológusok szövegeit olvasva, a velük készült interjúkra vagy vallomásokra, naplókra vagy vitákra odafigyelve úgy fest, hogy a társadalmi terepeken vagy „egzotikus környezetben” tájékozódó kutatók csak helyenként és időnként elégedtek meg az elméleti definíciókkal. Vállalásukat, törekvéseiket és tevékenységük lényegét gyakorta inkább úgy ragadták meg, mint valami olyasmit, amihez nem elegendő a másutt és más módon megszerzett tudás (elutazás egy idegen országba), de még a kimódoltan aprólékos adatgyűjtés sem (pl. szép színes „lepkegyűjtemény” összeállítása a talált vagy vadászott ismeretanyagból, egzotikus „tollászek” gyűjtögetése és giccses jelmezzé alakítása, esetleg múzeumi tárlókba adjusztálása) –, hanem *kitartó jelenlét, időleges kultúraváltás, mély megértés és önként vállalt adaptáció* is feltétele volt számukra a kutatási sikernek. Vagyis (szakkifejezéssel:) *terepmunka* szükséges az antropológiához, másként szólva olyan idegen világban tett felfedező és „kincskereső” tevékenység, melynek célja nem a rablás és kifosztás, anyagi zsákmányszerzés vagy területi hódítás (mint az sok indián törzs esetében egyértelmű célja volt felfedezőknak és birodalomépítőknak, zsoldosoknak és tudományos haszonlesőknek), sőt nem is „az utolsó 24 órában” végrehajtott leletmentési akció (mint ez a 19. század második felétől oly sok néprajzi gyűjtőút feladata lett) – hanem a kultúrák teljességét, változásait, kölcsönhatásait átlátni próbáló, hétköznapi működésmódjukra kíváncsi kutatók reménye a komplexebb áttekintésre.

Nos, a kulturális antropológia nézőpontjából, az emberekkel kapcsolatosan bármi tudásnak és tudományosságnak szinte csakis akkor van érvényessége, ha belefér a változandóság, ha értékként fogalmazódik meg a másság, ha az egyediség megférhet a feltételezett „általánossággal”. A kérdés viszont így is megmarad: mennyiben egyedi, sajátos, vagy épp „tipikus”, „modell-értékű” az éppen ott és éppen úgy talált helyzet, emberi sorsok és létmódok, megélhetési viszonyok és mentalitások, társas kapcsolatok és értékrendek egysége...? S ha nem volt jó, vagy nem volt elegendő az emberről szerzett eddigi tudás, akkor mégis mi újat hoz a kulturális antropológia, mi a „titka”, mitől és hogyan lett korunk egyik divatos tudományává, egyetemi tanszékek és kutatóintézeti programok hivatkozható szemléletmódjává, megérés- és értelmezésmódok új univerzumává?

Erre a szerénytelenül szerény kérdésre keresik a szerzők a választ. Nem is „a” választ, hanem a válaszokat: odafigyelve arra, miként lett egy elméletből történet, majd ebből elmélettörténet, végül (de nem lezártan) egy vagy több „történet” és elbeszélés elméleti megközelíthetősége. Lehet-e elméletté és történetté alakítani azt, ami jószérivel inkább csak gyakorlat mindenütt, különösebb (elméletinek látszó) megfontolások nélkül...? Lehet-e a lehetőségeket tudományos egységgé formálni, a tudásokat kérdéssé változtatni, a lezártat folyamatnak látni, vagy a múltkonnyt és elavulót nem a pusztulás, hanem a változás természetes következményének nevezni...? Lehet-e (minden gyakorlati tartalma dacára) egy emberek által elbeszélte történetet elméletté varázsolni, s kinek van eszköze ahhoz, hogy az elméletek történetéből elbeszélő eszközt és megismerési módot formálhasson...?

A folyóirat kötet-vastagságú tematikus száma interjút tartalmaz Kepes Andrással, a neves tévé-műsorkészítővel, aki a hazai antropológiai nyilvánosság egyik formálója; közli A. Gergely András tudományelméleti bevezető tanulmányát, R. Nagy József diósgyőri „munkásantropológiai” elemzését, Török Ágnes és Udvarhelyi Éva Tessza írását a szociokulturális városi csoportokat megkülönböztető politikáról, Gartner Brigitta Eszter elemzését az MSZMP és a magyar zsidóság történeti viszonyáról, Becze Szabolcs tanulmányát a szlovákiai Jablonca emlékezet-közösségéről, Tesfay Sába terepkutatását a marosvásárhelyi gáborcigány-viselet és az identitás összefüggéseiről, Haraszi Anna alkalmazott antropológiai kísérletét a kalash nép írásos emlékezetét megteremtő kísérlet eredményeiről és kockázatairól, valamint más írásokat is.